

Tankarna bakom orden

”Mitt språks gränser betyder min världs gränser.”

Ludwig Wittgenstein (1889–1951)

Att se över och diskutera sin terminologi är en förutsättning för att en rörelse ska komma vidare. Det vi blir medvetna om kan vi förstå på ett djupare plan och kommunicera till andra så att det når fram. Låt oss prata språk en stund.

Text: **Anna Sjöstrand** Foto: **Erik Nordblad**

För att tala om något, över huvudet taget, behöver vi en gemensam utgångspunkt. Om vattnets kokpunkt är hundra grader Celsius, så bygger det på en överenskommelse om hur grader beräknas och formuleras - och att det är intressant att räkna ut när vattnet kokar. Fahrenheit räknade på ett annat sätt och kom fram till att vattnet kokar vid 212 grader F. Det är också rätt.

Om elefant stavas med ett f i svenskan så är elefant fel; men i engelskan är elephant rätt och på swahili är tembo alldeles rätt.

Det är kanske inte så känsligt det här med vattentemperatur och stavning av elefanter, åtminstone inte just här och just nu. Det känsliga är att överenskommelserna gäller även definitionen av en människa. Vi griper gärna efter enkla bilder som alla sedan jämförs med. Som en stark, frisk, normal person som orkar,

förstår och fungerar lika bra varenda dag.

Låt säga att en människa i princip varit sådan under sitt liv och, utan att reflektera särskilt mycket över det, räknar med att det ska fortsätta så.

Men så händer något

Människan far in i mitträcket och voltar med bilen. Eller blir väldigt gammal och ganska förvirrad. Cyklar på en sten, faller och slår huvudet hårt i asfalten. Blir övergiven av sin fru och sjunker så djupt ner i depression att det verkar omöjligt att komma igen. Får en svår infektion och måste amputera en arm. Eller har en nationalitet, kön eller sexualitet som plötsligt blir förbjuden, utom i vissa anvisade zoner.

Är hon då fortfarande en människa, med samma värde och samma rättigheter som alla andra?

Mitt svar är ja. Det är mitt livs viki-

gaste, mest utdragna och övertygade JA.

Samma ja ligger bakom Personskadeförbundet RTPs önskan att lyfta frågan om terminologi i sin medlemstidning; att den alltid handlar om människosyn. Om rätten att få finnas till, sådana som vi är. Att vårt människovärde i grunden är lika, men att vi har olika behov.

Orden är vårt redskap för att nå ut med allt detta.

En särskild social orättvisa

Marie Sépulchre är lektor på Socialhögskolan vid Lunds universitet. Från början tänkte Marie bli läkare och studerade i sin hemstad Bryssel. Men så sökte hon ett sommarjobb på en rehabiliteringsverksamhet för personer med ryggmärgsskada.

– Jag hade en av mitt livs roligaste somrar. De flesta av mina idéer kring personer med ryggmärgsskada visade sig

På Socialhögskolan i Lund uppstår ett vindlande, roligt och meningsfullt samtal om terminologi mellan Mikael Mery Karlsson och Marie S epulchre. Nya tankar tar form och s jlvklarheterna blir mindre s jlvklara.

vara fel, berättar Marie, som också fick upp ögonen för alla hinder för att ta sig fram i staden med rullstol.

När sommarjobbet var över blev hon stående utanför byggnaden med frågor utan svar; varför exkluderas personer med funktionsnedsättningar? Hur kan ett samhälle låta det hända? Vad handlar det om?

Marie bytte bana. Hon började studera sociologi och så småningom forska i ämnet. Sin avhandling skrev hon om funktionsr ttsaktivisters uttalanden i blogginlägg och debattartiklar i Sverige. Idag forskar hon kring rätten till icke-diskriminering på grund av funktionsnedsättning i högre utbildning i Sverige och USA.

När det gäller terminologi  r Marie framför allt intresserad av hur orden hör ihop med makt och människosyn. Ord kan bidra till att upprätthålla - eller

avveckla - exkluderande mekanismer.

- Engelskans ableism saknas i svenskan. Men ordet översattes till andra språk som till exempel franska (capacitisme) och spanska (capacitismo).

Ableism visar på att det finns en särskild social orättvisa kring funktionalitet i dagens samhälle, på samma sätt som sexism visar på sociala orättvisor kring kön. Ableism pekar på de exkluderande och kränkande konsekvenserna av ett samhälle som utformas utifrån den så kallade normala personen.

- På svenska har vi ordet funkofofi som belyser handlingar som kränker personer med funktionsnedsättning. Men vi saknar ett ord som visar på de, ofta oavsiktliga, konsekvenserna av ouppn bara ideal för alla och i synnerhet för personer med funktionsnedsättning.

Språket kan vara ett redskap för att öka sin egenmakt. Det vi kan tala om kan vi

också tänka vidare om. Funktionsr ttsaktivisterna som myntade begreppet ableism ville få ett verktyg för att synliggöra att de svårigheterna som uppstår kring funktionalitet inte enbart ligger i människornas kroppar och hjärnor, utan också beror på att samhället är utformat utifrån ett exkluderande ideal om styrka och "normalitet".

- Samhället ställer orimliga krav på oss alla. Att motverka ableism  r att bidra till ett samhälle som tar hänsyn till att vi alla har olika sätt att fungera som människor och att vi inte är starka hela tiden.

Marie understryker att det aldrig räcker att säga rätt. Vi behöver göra rätt. Om vi  r rädda att säga fel så kommer vi ingen vart; det är viktigt att arbeta för ett klimat där det g r att undersöka både tillvaron och begreppen.

- Någon kan ju uttrycka sig klantigt men i praktiken göra väldigt bra saker. En ►

Mikael Mery Karlsson.

Marie S epulchre.

annan är politiskt korrekt, men ser sig helt oreflekterat som normen och tycker synd om alla stackare som avviker. Att vi alla  r människor bör vara utgångspunkten för varje samtal.

I Sverige brukar funktionsnedsättning ses som en svårighet som uppstår i relation till omgivningen. Marie tycker att det relationella perspektivet är viktigt, men otillräckligt.

– Vi behöver också ha ett ord som öppnar ögonen för orättvisan som uppstår kring samhällets oförmåga att hantera verkligheten att vara människor med sårbara kroppar och hjärnor.

Socialstyrelsen rekommenderar

Minns någon de sex till åtta brödskivorna som Socialstyrelsen rekommenderade på 1980-talet? Fyrtio år senare  r brödskivorna ett skämt. Rekommendationer och standarder förändras i takt med ny forskning, nya idéer, nya politiska klimat eller bara med tidens gång.

Det, om något,  r normalt.

Socialstyrelsen rekommenderar sedan 2007 ordet funktionsnedsättning f r den som lever med fysisk, psykisk eller mental nedsättning i någon mening.

Funktionshinder är det som skapar svårigheter för att alla ska kunna fungera och ta sig fram i tillvaron. Trappor, till exempel, eller texter som måste ses och förstås.

Finns det alternativ? Och hur används begreppen av aktivister? Vi vänder oss till genusvetaren Mikael Mery Karlsson. Mikael intervjuades i Liv f r några år sedan i samband med att han disputerade på avhandlingen "Gå eller rulla - alla vill knulla!" (2020) vid Lunds universitet.

Idag arbetar Mikael bland annat med ett projekt om läkare som politiska aktörer. I sina studier av Läkartidningens språkbruk framkommer tydligt att ord som beskriver olika grupper  r föränderliga, och att de är sammankopplade med makt.

– Ord kan vara allvarliga vapen mot en grupp eller individ. När läkare namnger

en särskild grupp sätter de gränsen för vilka som inkluderas och inte. I förlängningen har de stor påverkan på människors livsvillkor, säger Mikael.

När avinstitutionaliseringen under 1900-talet diskuteras i Läkartidningen, ser Mikael tydligt att behovet av att särskilja vissa grupper f r konsekvenser för hur människor blir behandlade.

– Gränsdragningarna mellan personer med intellektuell funktionsnedsättning, epilepsi och psykisk sjukdom var inte alltid viktiga när alla ändå placerades på samma institution.

Att återta ord, göra dem till sina och framför allt ha rätten att namnge sig själv  r del av en aktivistisk tradition. Ett välkänt exempel på det här kommer från hbtqi-rörelsen där det varit viktigt att ta tillbaka tidigare nedsättande ord som exempelvis "b g" och "queer". Det engelska ordet "crip" har använts på likande sätt. Men strategin att ta tillbaka nedvärderande ord har inte varit lika vanlig i den svenska funktionsrättsrörelsen.

Normbrytande variationer

Vi diskuterar det relativt nya begreppet funktionsvariation, som många tagit till sig som ett demokratiskt och neutralt uttryck.

– Problemet är ju just det neutrala. Något viktigt faller bort när vi förlorar ett ord för att prata om individer eller grupper som utsätts för förtryck eller diskriminering. Alla människor varierar i funktion. Ordet funktionsvariation kan därför på sin höjd säga något om vad det är att vara människa.

Funktionalitet blir ett problem först när den inte liknar normen. Mikael lyfter normbrytande funktionalitet som en intressant möjlighet. Uttrycket sätter ljuset på samma sak som ability, det vill säga att vi ständigt förhåller oss till en konstruerad norm. Ordet normbrytande ger därför ett begrepp för att prata om individer eller grupper som görs till annorlunda, som

placeras utanför normen om hur en kropp och hjärna ska fungera.

Samtidigt har vi i Sverige inte något allmänt vedertaget ord för att prata om de vars kropp för tillfället stämmer överens med normer kring funktionalitet. Längre var ordet icke-funktionsnedsatt det närmaste vi kom.

– I engelskan finns ordet ”the Normate” när vi talar om en idealtyp för hur en människa ska vara. Men i svenskan kan vi varken namnge normen eller den grupp som gynnas av normen. Jag tror det är ett problem för arbetet för allas rättigheter, säger Mikael.

Korrekt terminologi viktigt

Språket behöver sättas högt på agendan för en rörelse som arbetar med rättigheter. En rik och väl genomtänkt terminologi är grunden för att tala också om det som är svårfångat och komplext.

Ord kan upprätta, öppna mentala dörrar och göra oss och världen större. Ofta är orden vårt enda redskap för att nå det vi vill och kämpar för.

Ofta hör vi att personer med funktionsnedsättning är snarstuckna och petiga med begreppen. Det gör väl inget om vi säger att du är invalid eller handikappad, vi menar ju inget illa?

Men orden sätter sig. Särskilt de fördomsfulla, de kränkande, de ogenomtänkta. De klibbar sig fast och blir alltför lätt en del av oss själva.

Vi behöver alla ta ansvar för både vad vi menar och hur vi uttrycker det. Det får ta tid, det får vara besvärligt ibland. Vi behöver alla bilda oss, och som folkbildaren och författaren Gösta Vestlund sa: ”Bildad är den som aldrig kränker en annan människa”. När det ändå blir fel, då finns ett väldigt bra ord.

Förlåt. Kan vi försöka igen? ●

Linnéa och Josef Carlssons stiftelse

beslutar i juni 2024 om utdelning av bidrag

Bidrag kan utgå till:

Barn och ungdomar (enskilda personer) med cerebral pares (CP) eller andra neurologiska funktionsnedsättningar, som pga. sitt funktionshinder är i behov av ekonomiskt stöd till vård, uppehälle, fostran eller utbildning (även till föräldrarnas rekreation)

Bidrag ges endast till personer **till och med det året man fyller 29 år**. Funktionsnedsättningarna skall orsakas av sjukdom eller skada i hjärnan, ryggmärgen, nerverna eller i musklerna. Bidrag ges inte till barn och ungdom med enbart allergi, reumatisk sjukdom eller diabetes. Inte heller vid syn- eller hörselnedsättning eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar såsom adhd och autism utan att andra neurologiska tillstånd samtidigt finns. Vid prövning av ansökan tillämpas vissa inkomstgränser. Har åtgärden vidtagits eller utrustningen införskaffats före styrelsens beslut, utgår ej bidrag. Läkarintyg och/eller kuratorsintyg skall insändas tillsammans med ansökan.

Vetenskaplig forskning med ändamål att hos nämnda grupper förebygga, bekämpa och lindra sjukdomar, intellektuell funktionsnedsättning och skador av invalidiserande natur.

Föräldralösa (helt föräldralösa), mindre bemedlade barns uppfostran och utbildning.

Bidrag ges endast till personer som vistas i Sverige. Upplýsingar och ansökningsblanketter erhålles efter hänvändelse till stiftelsen, Kronborgsgatan 2 C, 252 22 Helsingborg, tfn: 042-21 70 19, e-post ljc@carlssonsstiftelse.se

Ansökan kan ske direkt via vår hemsida.

Ansökningsblankett för enskilda finns för nerladdning på www.carlssonsstiftelse.se

Ansökan skall ha inkommit till stiftelsen **senast den 31 mars 2024**

Skriftligt besked om beslut sänds till sökanden efter styrelsens sammanträde i början av juni 2024.